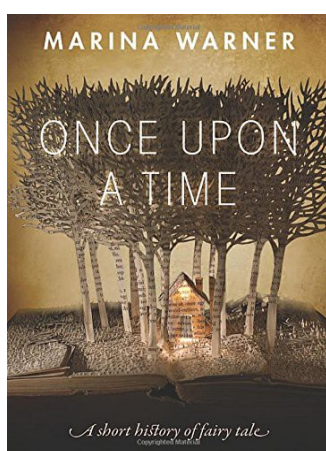

Fafnir – Nordic Journal of Science Fiction and
Fantasy Research
journal.finfar.org

Bokrecension : Marina Warner – *Once Upon a Time. A short history of fairy tale.*

Tommy Kuusela

Marina Warner. *Once Upon a Time. A short history of fairy tale.* Oxford: Oxford University Press, 2014 ISBN: 978-0-19-871865-9.

I sin senaste bok tar litteraturprofessorn Marina Warner med oss på en resa in i sagornas värld, dels till den typ av sagor som kallas konstsagor, dels den typ som är rotad i muntlig tradition och benämns folksagor, fesagor eller undersagor. Vid sidan om en akademisk karriär är Warner en skönlitterär författare vars stil är medryckande, skarp och underfundig, samtidigt som hon behärskar konsten att balansera mellan akademisk och personlig prosa, på ett sätt som gör läsningen till en ren fröjd. Bokens undertitel understryker att det rör sig om en historisk översikt av sagor och att sammanfatta detta i en drygt 200 sidor lång bok är en tuff utmaning. Warner lyckas med bravur att beskriva sagor från Shakespeare till sagor i Hollywood-tappning, men en kritisk läsare märker att både medeltiden och äldre sagor förbigås. Jag uppfattar boken som en historia över konstsagor, alltså litterära eller litterärt bearbetade sagor med kända upphovsmän. Warners sagodefinition är bred och inbegriper såväl löst relaterade fantasyberättelser som litterära verk där kända sagomotiv använts. Boken är indelad tematiskt, istället för kronologiskt, vilket gör att varje kapitel kan läsas som en fristående essä.

De första tryckta samlingarna av folksagor var italienska och publicerades av Giovanni Francesco Straparola (*Le piacevoli notti* 1550-1555) respektive Giambattista Basile (*Il Pentamerone* 1634-1636). Warner menar att det inte är en slump att Straparola och Basile baserade sina sagosamlingar på öar eller hamnstäder som Venedig, eftersom det var där som resande från olika kulturer möttes och utbytte berättelser. Under 1600-talet blomstrade nedtecknandet av sagor i Frankrike och den samling som utmärker sig framför andra är Charles Perraults *Histoires et Contes du temps passé* 1697. Sagor traderades främst av kvinnor och en del av dem kunde använda sig av sagorna för att protestera mot orättvisor och rådande patriarkala normer. Denna form av inlindad samhällskritik följer med sagorna in i modern tid. Under början av 1700-talet översattes *Tusen och*

en natt till franska och kort därefter till engelska. Dessa österländska sagor slog ned som en bomb och blev oerhört populära, samtidigt som de skrämde en del konservativa kritiker vilka ansåg att sagorna var omoraliska och olämpliga inte minst för kvinnor. Insamlandet av sagor skulle få en storhetstid på 1800-talet och de mest framgångsrika från denna tid är bröderna Jacob och Wilhelm Grimm. Deras sagosamling hör till världens mest spridda böcker och finns i otaliga bearbetningar och översättningar. Deras samling, *Kinder- und Hausmärchen*, utkom under brödernas livstid i sju olika successivt utökade utgåvor (1812-1857). Från och med den andra upplagan, riktad till barn, fick sagorna sin nuvarande form. När bröderna började samla sitt material var deras land ockuperat av Napoleons styrkor. Det var mot en sådan bakgrund som de, i likhet med många andra nationalistiskt sinnade män i Europa, ville rädda den inhemska folkdiktningen, slå vakt om språket och bevara vad man ansåg vara en tysk folkanda. I slutändan skulle det visa sig att många av de historier som de samlade in varken var utpräglat tyska eller särskilt folkliga. Warner visar hur bröderna av olika skäl omformat sagorna. De kunde censurera sexuella anspelningar, men behöll blodiga och grymma skildringar eftersom de sades innehålla en god sensmoral.

Warner visar att många av Grimms sagor är gamla och att de alltid har omformats efter berättarens behov. Ett exempel är Rödluvan. Charles Perrault skriver i sin version att det kan gå illa för flickor som inte lyder sin mor och att det finns vargar som är håriga på insidan vilka lurar små flickor till sina sovkammare. Nazisterna lovsjög bröderna Grimms sagor och var benägna att konstruera egna tolkningar av dem. Sagan om Rödluvan användes exempelvis i propagandasyfte, där vargen symboliserade judenheten, medan Rödluvan var det vilseförda tyska folket som räddas av en SS-officer. Feministen Angela Carter låter Rödluvan få utlopp för sin lust med en varulv i ett par egna berättelser som baseras på sagan. Carter har ett stort inflytande på Warner och det är uppenbart att olika former av "anti-tales", det vill säga att medvetet förvrida en gammal sagas optimism och förtrollning till dess motsats, inte minst med feministiska ansatser, överlag tolkas som positivt av Warner.

Warner förklarar att var och en som hör en saga också är en potentiell återberättare. I förlängningen leder det till att sagorna omformas och färgas av rådande värderingar, politik, könsroller, romantiska ideal och så vidare. Sagorna blir också omvandlade av nöjesbranschen, inte minst av Disney som tolkat flera sagor kända från Perrault, bröderna Grimm och H. C. Andersen.

Min största invändning mot Warners bok är att ytterst lite utrymme ägnas åt folkloristiska teorier om sagor. Warner menar att sagan används som en kod för sociala förhållanden och fungerar som metaforer och symboler för vardagslivet. Det är också något som folkloristen Bengt Holbek ansåg, bland annat i sin inflytelserika avhandling *Interpretation of Fairy Tales* (1987). Varken Holbek, eller framstående folklorister som C.W. von Sydow, Max Lüthi eller Alan Dundes, omnämns. Warner avfärdar de för folkloristiken viktiga uppslagsbanden *Motif-Index* av Antti Aarne, Stith Thompson och Hans-Jörg Uther, därför att hon menar att deras universella anspråk berättar väldigt lite om de enskilda sagornas historiska och sociala förutsättningar. Warner är också kritisk mot Vladimir Propps formalistiska metod och hon gör upp med psykoanalytiska teorier, inte minst Bruno Bettelheims inflytelserika *The Uses of Enchantment* (1976) får välförtjänt kritik.

I mitt tycke är Warners största begåvning att tolka sagorna utifrån sociokulturella och politiska förhållanden, där sagor kan visa och kritisera normer och värderingar. Ju mer fantastiska berättelserna är, desto större möjlighet har de att göra upp med allvarliga frågor och kritisera samtiden, menar Warner. Sagornas äldre former berörs ytligt, vilket är synd även om det knappast är lönt att i likhet med von Sydow försöka rekonstruera en urform av sagor som ett förstadium till myten. Däremot kan just den typ av index som Warner förkastar, vara en nyckel till förståelse av hur en typ av saga spridits i tid och rum. När sagorna nedtecknas lämnar upptecknaren, liksom den traditionsbärare som återberättat sagan, sitt avtryck på berättelsen. Den anpassas och omformas, efter smak och tycke, vid varje tillfälle den berättas. Sagens muntliga karaktär nämns, men utvecklas inte tillräckligt. Just framträdandet, berättandet av sagorna och hur berättaren interagerar

med omgivningen är en central aspekt för att förstå sagor, något som exempelvis Linda Dégh visat. Slutligen är jag överens med Warner om att sagan är flytande och flexibel och att den inte känner gränser eller barriärer och kan röra sig över tid och rum. Trots min kritik vill jag påpeka att *Once Upon a Time* är en välskriven bok och jag rekommenderar den helhjärtat. Boken är fylld av skarpa iakttagelser och uppmuntrar till att läsa både sagor och fler studier av Warner.